

I. WSTĘP

Jednym z zasadniczych problemów w badaniach miast średniowiecznych jest określenie czasu, zasięgu i charakteru akcji parcelacyjnej. W ramach tego zagadnienia możliwe jest badanie czasu wyznaczenia i sposobów zagospodarowania posesji. Wielka intensyfikacja badań terenowych, przypadająca na lata 90. XX wieku, w lawinowym tempie powiększyła zasób źródeł archeologicznych, poszerzających naszą wiedzę o późnym średniowieczu i czasach nowożytnych. Materiały pozyskane podczas szeroko-płaszczyznowych prac wykopaliskowych, prowadzonych na obszarze średniowiecznego Wrocławia, stały się podstawą do odtworzenia procesów osadniczych i gospodarczych, zachodzących w obrębie poszczególnych działek mieszczańskich, od momentu ich wytyczenia po czasy nam współczesne.

Głównym zadaniem autora jest prześledzenie procesów zagospodarowania działek mieszczańskich od ich powstania do około połowy XVI w. Próba wyznaczenia czasu wytyczenia poszczególnych parcel, ustalenia ich pierwotnej wielkości oraz dalszych podziałów lub komasacji, jest jednym z założeń badawczych, które być może doprowadzi do wydzielenia wzorców zagospodarowania badanych posesji. Aby uniknąć powtórzeń, obok terminu działka będą użyte zamiennie określenia posesja i parcela. Ustalając zakres terytorialny pracy, autor ogranicza się do południowo-wschodniej części średniowiecznego Wrocławia (ryc. 1), co wynika z jednej strony z wyraźnej odrębności tej części w stosunku do centrum miasta wokół Rynku, z drugiej zaś z dobrego rozpoznania archeologicznego tego obszaru. Przyjęte w pracy ramy chronologiczne obejmują okres od lokacji miasta Wrocławia, w 1. połowie XIII w., do około połowy XVI w. Trwające blisko 200 lat badania historyków nad średniowiecznym Wrocławiem nie przyniosły do dziś odpowiedzi na pytanie o datę i miejsce najstarszej lokacji (Młynarska-Kaletynowa, 1986, s. 124-170). Wobec wyczerpania możliwości

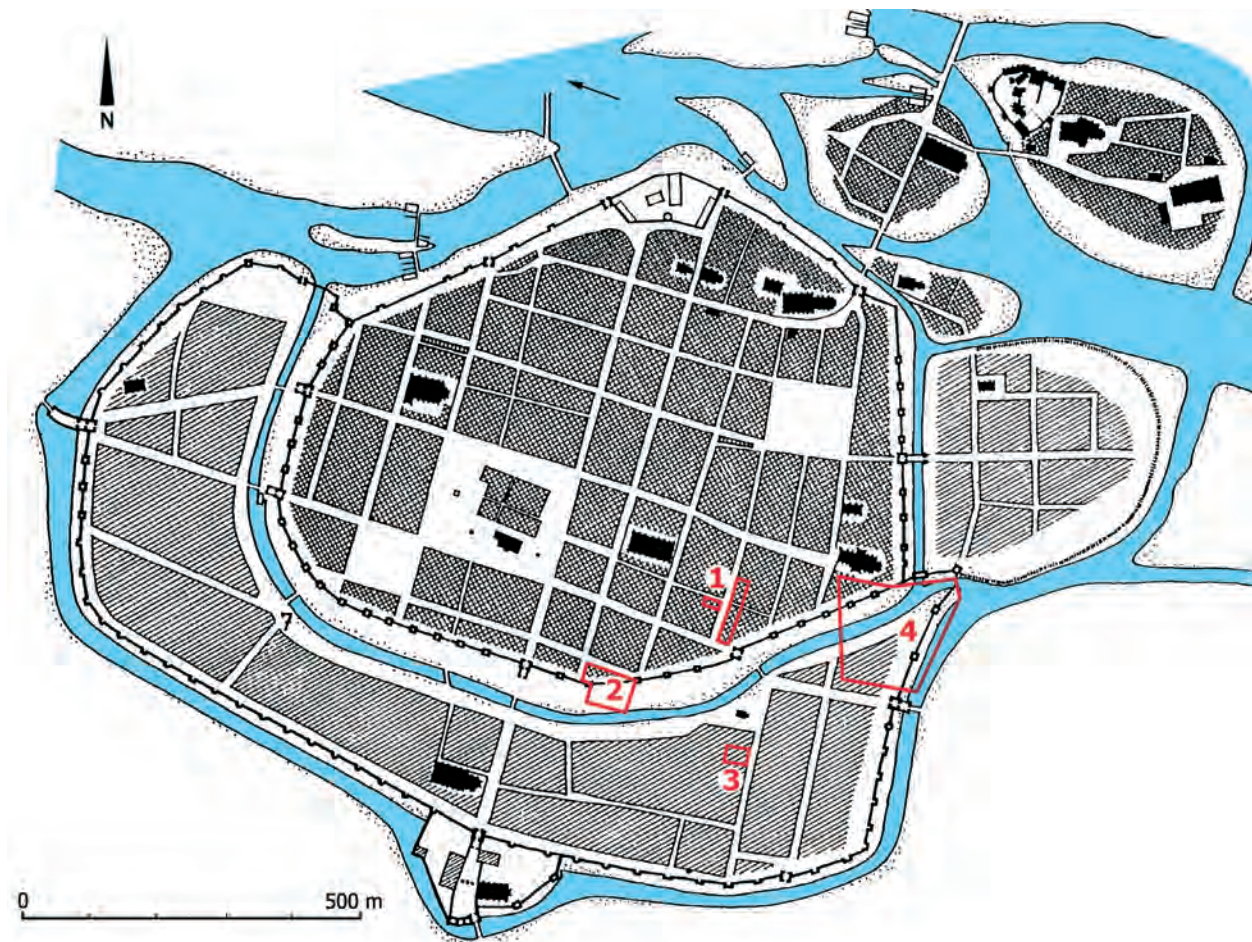
dalszej analizy źródeł historycznych, decydujące dla poznania tego okresu dziejów miasta stają się badania archeologiczne. Obwarowanie obszaru miejskiego umocnieniami typu bastejowego około połowy XVI w. kończy proces formowania się miasta średniowiecznego. Tak ufortyfikowane miasto przetrwa aż do początku XIX w., kiedy fortyfikacje miejskie zostaną stopniowo rozebrane. Pozbycie się sztywnego gorsetu umocnień pozwoli na jego dalszy rozwój przestrzenny.

Do rozpoznania systemów zagospodarowania parcel mieszczańskich, a w szczególności do ustalenia ich pierwotnych wielkości, pomocne będą, obok źródeł archeologicznych, również przekazy pisane, kartograficzne, ikonograficzne oraz archiwalia budowlane (ryc. 2-5). Nie będąc historykiem ani archiwistą, opieram się w swej pracy na kwerendach wykonanych przez specjalistów poszczególnych dziedzin¹. Podstawą wyznaczenia chronologii obiektów były odkryte w ich obrębie zespoły zabytków, głównie ceramika naczyńowa, a rzadziej inne przedmioty, takie jak monety. Tam, gdzie było to możliwe, do uściślenia datowania wykorzystano analizy dendrologiczne².

Około 1400 r. interesujący nas obszar wrocławskiego Starego Miasta podzielony był na trzy dzielnice, będące równocześnie strefami podatkowymi: Kwartał Kuśnierzy, Kwartał Słodowników i Ulicę Walońską (Galijską). Natomiast w 2. ćwierci XV w. mamy tu już tylko jedną jednostkę administracyjną,

¹ Kwerendę źródeł archiwalnych dla poszczególnych parcel wykonywano z reguły przed rozpoczęciem prac terenowych. Większość z opracowań historycznych jest autorstwa prof. dr. hab. Mateusza Golińskiego. Opracowaniem archiwaliów budowlanych i ikonograficznych zajmowali się głównie mgr Jerzy Ilkosz i mgr Mirosław Babij.

² Autorem wszystkich analiz dendrochronologicznych jest prof. dr hab. Marek Krąpiec z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

Ryc. 1. Wrocław w XIV w. wg E. Małachowicza (1985). Czerwoną linią oznaczono zasięg wykopów archeologicznych, omawianych w opracowaniu: 1 – ul. Biskupia; 2 – kwartał zabudowy ulic: Ofiar Oświęcimskich – Łaciarska – Kazimierza Wielkiego – Szewska; 3 – ul. Wierzbowa; 4 – rejon pl. Dominikańskiego

Abb. 1. Breslau im 14. Jahrhundert. Nach E. Małachowicz (1985). Die rote Linie kennzeichnet die Ausdehnung der von uns in diesem Beitrag analysierten archäologischen Grabungen: 1 – Bischofsgasse; 2 – Bebauungsblock zwischen den Straßen: Junkernstraße – Altbüßergasse – Altbüßerohle – Schuhbrücke; 3 – Weidenstraße; 4 – Dominikanerplatz

powstała po włączeniu dwu ostatnich dzielnic do Kwartału Kuśnierzy (Goliński 1997, s. 187).

Zniszczenia wojenne, późniejsze prace rozbiórkowe oraz częściowa odbudowa Starego Miasta umożliwiały przeprowadzenie badań archeologicznych na szerszą skalę. Jednak prace te ograniczyły się głównie do rejonu wysp odrzańskich oraz dwóch najstarszych placów targowych, Nowego Targu i Rynku, i koncentrowały się przede wszystkim na poznaniu wczesnego średniowiecza. Początek lat 90. XX w. przyniósł zmiany polityczne i ekonomiczne, pozwalające na rozpoczęcie ratowniczych badań archeologicznych także na tych obszarach Starego Miasta, które po 1945 r. pozostawały w większości niezabudowane. Podstawą analizy są materiały z badań archeologiczno-architektonicznych, przeprowadzonych w obrębie pięciu szerokopłaszczyznowych wykopów, w których odsłonięto co najmniej jedną posesję (ryc. 5). Największy z nich zlokalizowano

w rejonie dzisiejszego placu Dominikańskiego (ryc. 6), na obszarze ograniczonym ulicami Błogosławionego Czesława, Oławską, aleją Juliusza Słowackiego i, od wschodu, istniejącą obecnie fosą miejską. Badania terenowe prowadzone były dwuetapowo: w latach 1991-92 i 1998-99. Wstępne wyniki badań z pierwszego etapu wydano drukiem jako 35 tom periodyku „Silesia Antiqua” (1993 r.), a sprawozdanie konserwatorskie z drugiego etapu badań przekazano do archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu (Bykowski i in., 2000). Ogółem, na powierzchni około 15 tys. m², odsłonięto pozostałości pięciu nieistniejących dziś bloków zabudowy (ryc. 7). Kompleksowe badania archeologiczno-architektoniczne, prowadzone w latach 1994-95 w kwartale ograniczonym ulicami Kazimierza Wielkiego, Szewska, Ofiar Oświęcimskich i Łaciarską, doprowadziły do odkrycia drugiego dużego zespołu zabudowy mieszczańskiej wraz z towarzyszącą jej

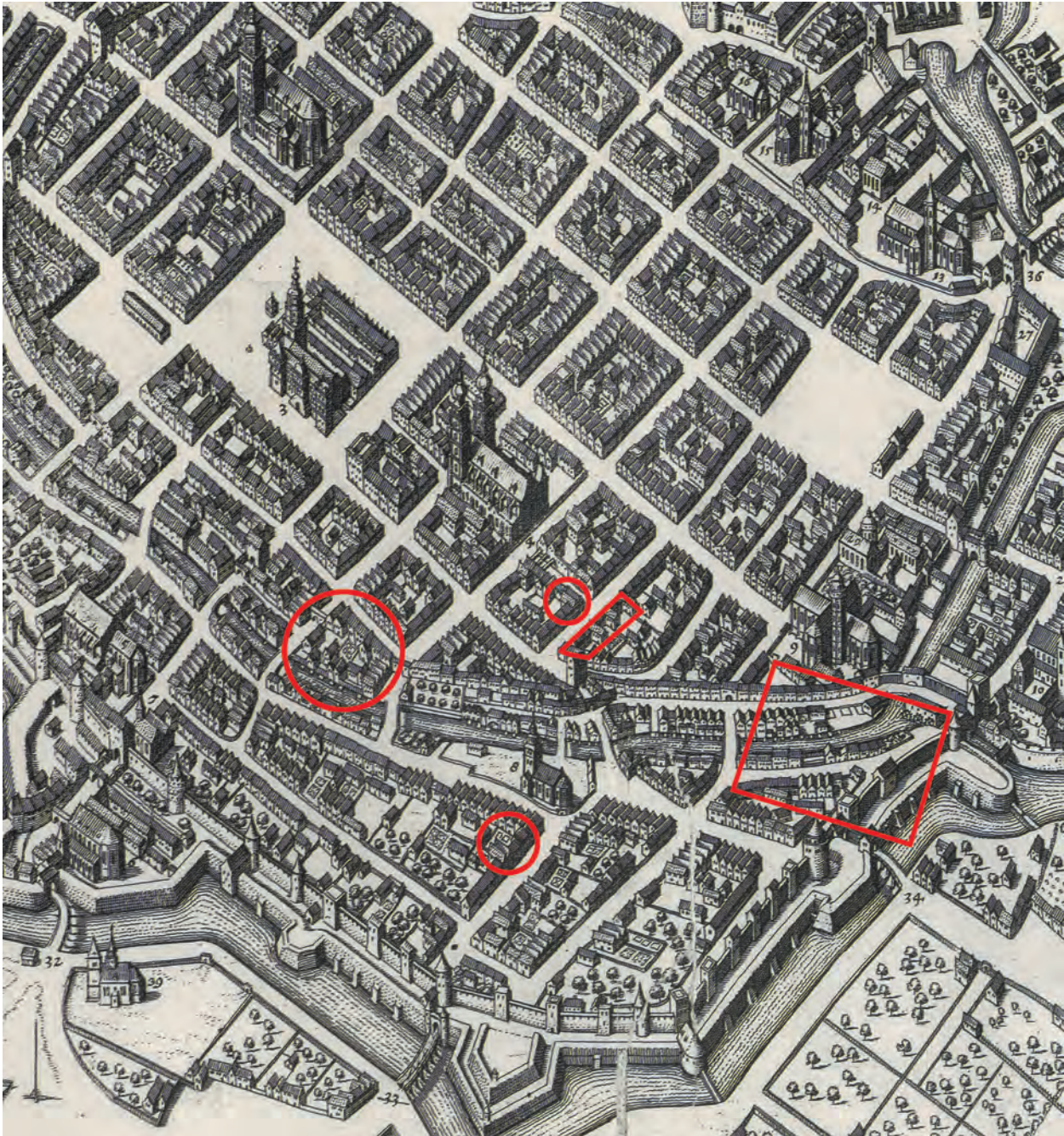
Ryc. 2. Południowo-wschodnia część Wrocławia na planie perspektywicznym B. Weinerja z 1562 r.

Wg M. Młynarskiej-Kaletynowej (red., 2001). Linia czerwona obwiedziono obszary badane wykopaliskowo ujęte w opracowaniu Abb. 2. Südöstlicher Teil Breslaus : Ausschnitt aus dem aksonometrisch-perspektivischen Plan von Weiner aus dem Jahr 1562.

Nach M. Młynarska -Kaletynowa (hg., 2001). Rote Linie – archäologisch erforschte Gebiete aus diesem Beitrag

infrastrukturą (ryc. 8). Badany obszar był przedzielony XIII-wiecznym systemem fortyfikacyjnym, co pozwoliło między innymi na obserwację zależności pomiędzy zabudową mieszczańską a architekturą obronną. Wraz z budową nowego systemu murów obronnych w 1. połowie XIV w. teren ten uległ poważnym przemianom, związanym z utratą funkcji

militarnej przez starsze założenie. Wyniki tych badań zostały opublikowane (Silesia Antiqua, t. 39). Na szczególną uwagę zasługuje zaproponowana stratygrafia rozwoju osadnictwa, ukazująca przemiany zachodzące w obrębie kwartału zabudowy (Limisiewicz, Wiśniewski 1998, s. 35-48). Podczas badań przy ul. Biskupiej 7 (ryc. 9, 10) w 2000 r. odsłonięto duże

Ryc. 3. Południowo-wschodnia część Wrocławia na planie perspektywicznym Meriana z 1641 r.

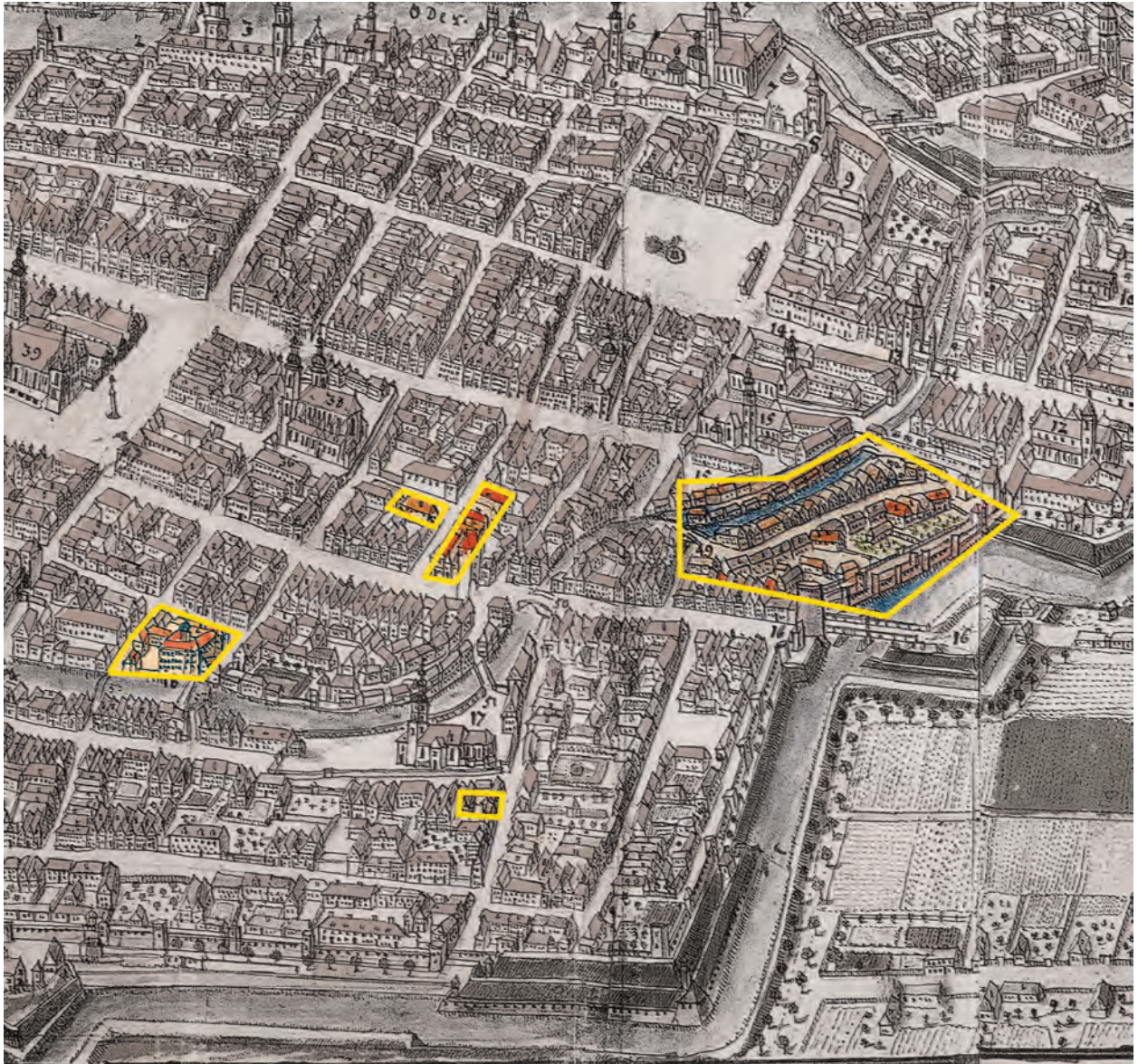
Wg M. Młynarskiej-Kaletynowej (red., 2001). Linia czerwona obwiedziono obszary badane wykopaliskowo ujęte w opracowaniu

Abb. 3. Südöstlicher Teil Breslaus : Ausschnitt aus dem Plan von Merian aus dem Jahr 1641.

Nach M. Młynarska-Kaletynowa (hg., 2001). Rote Linie – archäologisch erforschte Gebiete aus diesem Beitrag

części trzech parcel o archiwalnych numerach Biskupia 15, Biskupia 16 i Kaznodziejska 3 (Bykowski i in. 2000a). Prace archeologiczne prowadzono też po przeciwnej stronie ulicy Biskupiej (archiwalne numery posesji 1-1a, 2-7), co pozwoliło na szczegółowe przebadanie przyfrontowej zabudowy mieszczańskiej. Strefa podwórzowa działek przy ul. Biskupiej 1-7, gdzie prace badawcze prowadzono w 1998 r., została rozpoznana archeologicznie, niestety, tylko w niewielkim stopniu. Badania te jed-

nak przyniosły odkrycie bardzo ciekawego zespołu gotyckiej i renesansowej zabudowy mieszczańskiej i czterech średniowiecznych wodociągów ceramicznych wraz z rzapiami (ryc. 11). Wyniki prac wykopaliskowych dostępne są tylko w formie sprawozdania konserwatorskiego (Babij i in., 1999). Kolejne badania archeologiczno-architektoniczne, których wyniki w formie sprawozdania konserwatorskiego złożono w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu (Babij i in. 2001), przeprowa-

Ryc. 4. Fragment planu Wrocławia autorstwa F.B. Wernera z 1769 r. Wg M. Młynarskiej-Kaletynowej (red., 2001).

Linia czerwoną obwiedziono obszary badane wykopaliskowo ujęte w opracowaniu

Abb. 4. Fragment des Plans von Breslau von F. B. Werner aus dem Jahr 1769. Nach M. Młynarska -Kaletynowa (hg., 2001).

Rote Linie archäologisch erforschte Gebiete aus diesem Beitrag

dzono przy ul. Wierzbowej, na posesjach oznaczonych archiwalnymi numerami 2, 3, 4 (obecnie Wierzbowa 3, ryc. 12, 13). Podczas prac przebadano nie tylko frontowe części działek, ale również ich strefy podwórzowe (około 37 m w głąb parceli od linii ulicy).

Na interesującym nas obszarze były prowadzone również inne prace badawcze, głównie w wykopach liniowych. Jednak ich wyniki miały niewielkie znaczenie dla problematyki zawartej w pracy.

Na podstawie analizy układów chronologiczno-przestrzennych w obrębie poszczególnych parcel sporządzony został katalog, obejmujący 47 działek mieszczańskich, odkrytych w trakcie badań tereno-

wych. Opis poszczególnych parceli sporządzono według następującego schematu:

A. Adres – według sprawozdania konserwatorskiego.

B. Źródła kartograficzne, archiwalia budowlane, ikonografia.

C. Wielkość parceli, próba określenia wielkości parceli pierwotnej, czas parcelacji, wtórne podziały działki, wielkość parceli odnotowana w średnio-wiecznych i wczesnonowożytnych źródłach historycznych. Zmiany adresu parceli.

D. Budynek przyfrontowy. Czas powstania, konstrukcja i jego kolejne przebudowy do wieku XVI włącznie.

Ryc. 5. Fragment planu katastralnego miasta Wrocław z grudnia 1903 r. (ABmW) z naniesionym zasięgiem szerokopłaszczyznowych badań wykopaliskowych: 1 – ul. Biskupia; 2 – kwartał zabudowy ulic: Ofiar Oświęcimskich – Łaciarska – Kazimierza Wielkiego – Szewska; 3 – ul. Wierzbowa; 4 – rejon pl. Dominikańskiego. Okresy zajmowania kolejnych obszarów miasta pod osadnictwo mieszczańskie: a – 2. połowa XIII i dwie pierwsze trzecie XIV w.; b – od trzeciej trzecji XIV w. po lata osiemdziesiąte XV w.; c – schyłek wieku XV i wiek XVI; d – zasięg wykopów archeologicznych

Abb. 5. Fragment des Katasterplans von Breslau aus dem Jahr 1903. (Bauarchiv der Stadt Breslau, ohne Signatur). Eingetragen ist der Bereich der großflächigen Ausgrabungen: 1 – Bischofsgasse; 2 – Bauausgangsblock zwischen den Straßen: Junkernstraße – Altbüßergasse – Altbüßerohle – Schuhbrücke; 3 – Weidenstraße; 4 – Dominikanerplatz. Bürgerliche Besiedlungsphasen: a – 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts und die ersten beiden Drittel des 14. Jahrhunderts; b – vom letzten Drittel des 14. bis zu den achtziger Jahren des 15. Jahrhunderts; c – Ende des 15. und das 16. Jahrhundert; d – Ausdehnung der Grabungsfläche

E. Skrócony opis obiektów odkrytych w części tylnej działki, ze szczególnym uwzględnieniem ich funkcji, chronologii i lokalizacji.

F. Literatura.

Tak skomponowany katalog pozwoli, zdaniem autora, zobrazować zagospodarowanie posesji i jednocześnie będzie informował o zmianach zachodzących w wykorzystaniu przestrzeni parceli.

Archeologia miast średniowiecznych jako specjalność badawcza pojawiła się w Europie Środkowej stosunkowo późno. Jej początki sięgają pierwszych lat XX w., kiedy podczas prac wykopaliskowych prowadzonych w dawnych miastach prowincji rzymskich, w Trewirze, Moguncji, Xanten, Kolonii, Bonn, czy też Bazylei zaczęto rejestrować obiekty średniowieczne (Fehring 1990, s. 605). Z czasem pozyskiwano zabytki z obiektów zwartych, np. kłоек lub

studni, przy czym za godne uwagi uznawano wówczas tylko całe naczynia (Stephan 1990, s. 296). Badaniem pierwotnej parcelacji gruntów miejskich zajmowali się głównie historycy, historycy architektury i urbaniści³.

W ciągu ostatnich dwudziestu lat nastąpił znaczny rozwój archeologii miast późnośredniowiecznych,

³ Źródła historyczne i badania urbanistów dotyczące wielkości i kształtu parceli miejskiej w obrębie miast lokacyjnych Europy Środkowo-Wschodniej przedstawił W. Schich w swojej pracy z roku 1993 (tam też starsza literatura dotycząca poszczególnych ośrodków miejskich). Z opracowań o charakterze ogólnym dla obszaru środkowoeuropejskiego można też wymienić pracę J. Piekalskiego z 1999 r. Opracowaniem o charakterze regionalnym, podejmującym problem wielkości i pierwotnego rozplanowania działek mieszczańskich w miastach Księstwa Zachodniopomorskiego, jest praca M. Rębkowskiego z 2001 r.

Ryc. 6. Plac Dominikański w trakcie pierwszego etapu badań wykopaliskowych. W partii centralnej widoczne jest zasypano wewnętrznej fosy miejskiej (tzw. „Czarnej Oławy” – późniejszej ulicy Kätzel-Ohle). Widok od północy. Fot. K. Nowak
 Abb. 6. Dominikanerplatz während der ersten Etappe der Grabungen. An zentraler Stelle die Aufschüttung des inneren Stadtgrabens (der sog. „Schwarzen Ohle” – späterer Straßenname Kätzel-Ohle). Blick von Süden. Foto K. Nowak

co doprowadziło do wytworzenia warsztatu badawczego opartego na zasadach obserwacji stratygraficznej. Na podstawie źródeł archeologicznych możliwe stało się nie tylko określenie czasu parcelacji i wielkości działek, ale również rozpoznanie wewnętrznej struktury zagospodarowania poszczególnych parcel. Za przykład mogą służyć badania prowadzone m.in. w Lubece, Hamburgu (Busch 1990), Fryburgu Bryzgowijskim, Konstancy czy Ulm. Ośrodki południowoniemieckie doczekały się opracowania, zawierającego analizy rozwoju poszczególnych miast (*Stadtluft* 1993). Znacznie zaawansowany poziom prezentują też badania ośrodków miejskich w Czechach i na Morawach. Publikacje autorstwa V. Humla, Z. Dragouna i R. Novego (1990/91) oraz J. Čihákovéj (1992) i L. Hrdličky (1996) podsumowują długoletnie badania wykopaliskowe Pragi. Intensywnie badano również małe i średnie miasta, jak Most (Klapšté 2002; Klapšté, Velimský 1978; Klapšté, Muk, Velimský 1983), Dečín (Velimský 1991) czy Tabor (Drda, Tecl 1978; Richter, Drda 1981). Rozpoznano w nich dobrze XIII-wieczną parcelację i zlokalizowane na poszczególnych parcelach charakterystyczne, zagłębione w podłoże domy. W morawskim Brnie udało się odtworzyć fazy rozwoju miasta średniowiecznego (Procházka 2004).

Trwające pół wieku badania Wrocławia sprawiły, że z archeologicznego punktu widzenia jest on dziś

jednym z najlepiej rozpoznanych miast w Polsce. Jak wspomniano, do przełomu lat 80. i 90. badania miasta lokacyjnego prowadzone były tylko okazjonalnie. Nie zawsze też dochodziło do publikacji ich wyników. Jako pionierskie w tym względzie należy traktować opracowanie i publikację źródeł archeologicznych z pl. Nowy Targ, ulic Drewnianej i Świętej Katarzyny, dokonane przez J. Kaźmierczyka (1966-70, cz. 1-2). W swojej publikacji przedstawił zmiany procesów osadniczych obserwowanych na tym terenie do XIV w.

W ostatnich latach, wraz z rozwojem bazy źródłowej dotyczącej Wrocławia późnośredniowiecznego, pojawiły się publikacje wyników badań prowadzonych w obrębie parcel mieszczańskich. Opublikowano sprawozdania z badań przy ul. Bernardyńskiej (Płonka, Wiśniewski 1990; Wiśniewski 1991; Wiśniewski, Płonka 1991), wyniki prac przeprowadzonych przy ul. Nożowniczej 13 (Piekalski, Płonka, Wiśniewski 1991), Nożowniczej 27 (Buśko, Piekalski 1994), Malarskiej 27/28 (Buśko, Piekalski 1994a), Igielnej 14-15 i Więziennej 29-30 (Buśko, Chorowska, Piekalski 1996; 1999). Drukiem ukazały się również wstępne wyniki badań Sukiennic (Wiśniewski 1993; Wiśniewski, Tymciów, Łaciuk 1994) i posesji przy ul. Św. Marii Magdaleny 3 (Wiśniewski 1994a) i Rynek 41 (Niegoda 1994). Opracowanie wyników badań archeologicznych, przeprowadzonych w latach

Ryc. 7. Zabudowa średniowieczna i wczesnonowożytna w rejonie pl. Dominikańskiego.

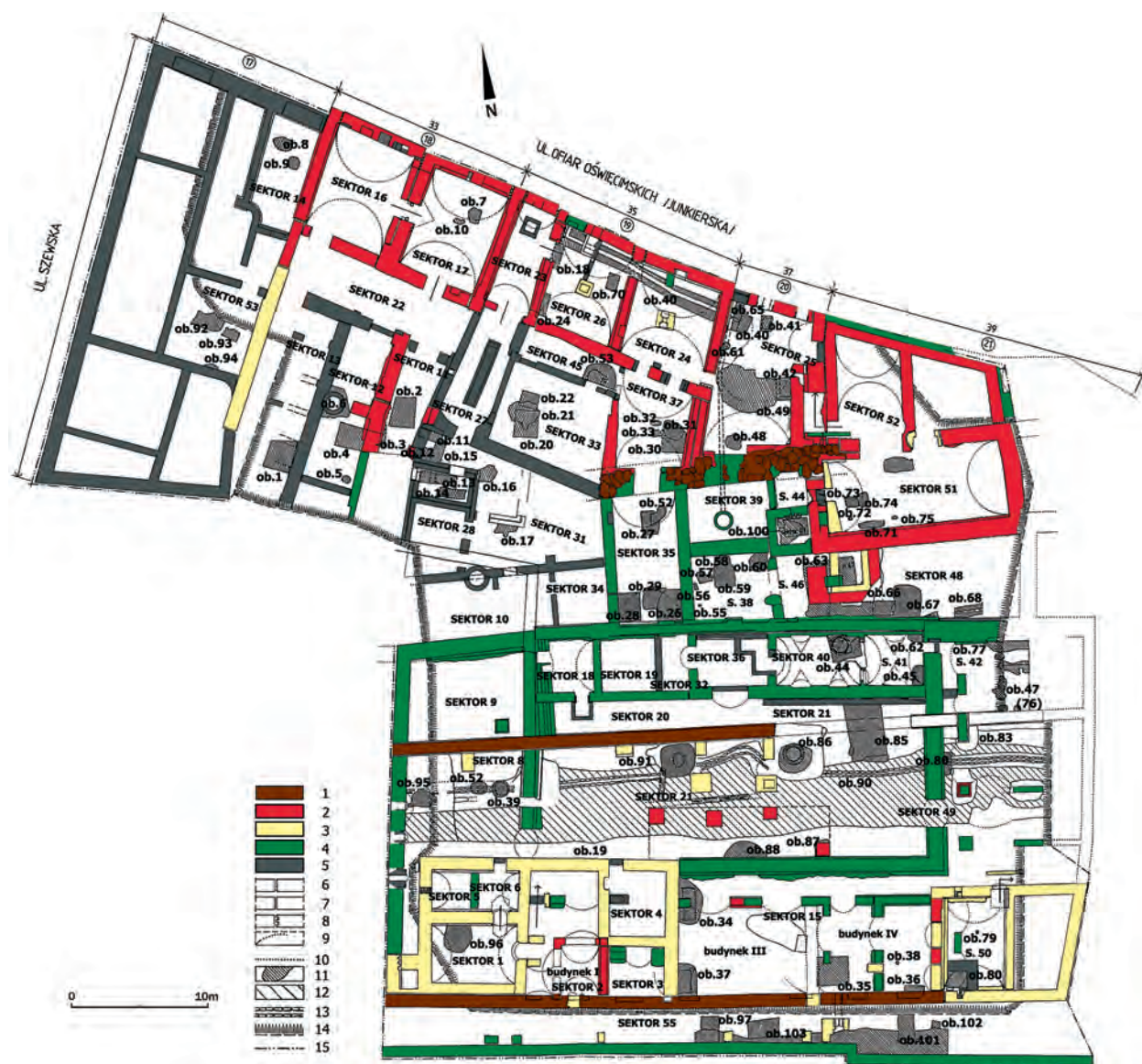
Wg M. Chorowskiej i A. Kwaśniewskiego (2000) z uzupełnieniami autora. Rys. M. Konczewska i N. Lenkow.

1 – kościół św. Wojciecha (w obrysie współczesnym); 2 – wewnętrzna fosa miejska, 3 – ul. Zaułek Niski; 4 – ul. Kacerska Górka; 5 – ul. Nowa. Relikty zabudowy murowanej: a – mur obronny z około połowy XIII w.; b – kamienice wzniesione w XIV-XV w.; c – kamienice i mury nadbrzeża wzniesione u schyłku wieku XV i w XVI w.

Abb. 7. Mittelalterliche und frühneuzeitliche Bebauung am Dominikanerplatz.

Nach M. Chorowska und A. Kwaśniewski (2000) mit Ergänzungen von P. Konczewski, gezeichnet von M. Konczewska und N. Lenkow. 1 – St. Adalbert-Kirche (im heutigen Umriss); 2 – innerer Stadtgraben, 3 – Graben; 4 – Ketzerberg;

5 – Neue Gasse. Überreste der Steinbebauung: a – Verteidigungsmauer – Mitte des 13. Jahrhunderts, b – Steinhäuser – 14.–15. Jahrhundert, c – Steinhäuser und Ufermauer – Ende des 15. und 16. Jahrhundert

Ryc. 8. Kwartal zabudowy ul. Kazimierza Wielkiego – Szewska – Ofiar Oświęcimskich – Łaciarska. Rozmieszczenie obiektów archeologicznych na planie reliktów zabudowy. Wg A. Limisiewicza i Z. Wiśniewskiego (1993). Rys. N. Lenkow. 1 – średniowieczny obwód obronny; 2 – gotyk; 3 – renesans; 4 – barok; 5 – XIX-XX w.; 6 – mur zerwany; 7 – styk murów; 8 – strzępia; 9 – zasięg sklepienia; 10 – prawdopodobny przebieg muru; 11 – obiekty archeologiczne; 12 – sucha fosa (ob. 19); 13 – wodociąg ceramiczny (ob. 90); 14 – granica wykopu z 1994 r.; 15 – granica wykopu z 1997 r.

Abb. 8. Bebauungsblock zwischen den Straßen: Altbüberohle – Schuhbrücke – Junkernstraße – Altbübergasse. Verteilung der archäologischen Befunde. Nach A. Limisiewicz und Z. Wiśniewski (1993), gezeichnet von N. Lenkow. 1- mittelalterliche Stadtmauer; 2 – Gotik; 3 – Renaissance; 4 – Barock; 5 – 19./20. Jahrhundert; 6 – abgebrochene Mauer; 7 – Mauerstoß; 8 – Einschnittsiegel; 9 – Gewölbebereich; 10 – mutmaßlicher Mauerverlauf; 11 – archäologische Objekte; 12 – trockener Graben (Ob. 19); 13 – Wasserleitung aus keramischen Elementen (Ob. 90); 14 – Grabungsgrenze von 1994; 15 – Grabungsgrenze von 1997

1992/93 w rejonie placu Dominikańskiego ukazało się w 35 tomie periodyku „Silesia Antiqua” (1993), a wyniki prac badawczych w kwartale zabudowy mieszczańskiej, ograniczonej ulicami Kazimierza Wielkiego, Szewską, Ofiar Oświęcimskich, Łaciarską w tomie 39 (1998) tego samego wydawnictwa. W sposób godny naśladowania zaprezentowano materiały z parcel nr 10-11 przy ul. Więziennej (Wrati-

slavia Antiqua, 1999, t. 1). Na szczególną uwagę zasługuje analiza procesów rozplanowania parceli i struktury zawodowej jej mieszkańców, przeprowadzona przez C. Buśko (1999a). W oparciu o badania tych dwóch posesji przedstawił on nowy model zagospodarowania parceli mieszczańskiej. Wyznażył pięć stref: mieszkalną, gospodarczą, budynków zatynnych, sanitarną i ogrodową. Model ten jest uzu-

Ryc. 9. Ul. Biskupia 15-16. Widok ogólny terenu badań. Fot. P. Guszpit
Abb. 9. Bischofsgasse 15-16. Grabungsgebiet. Foto P. Guszpit

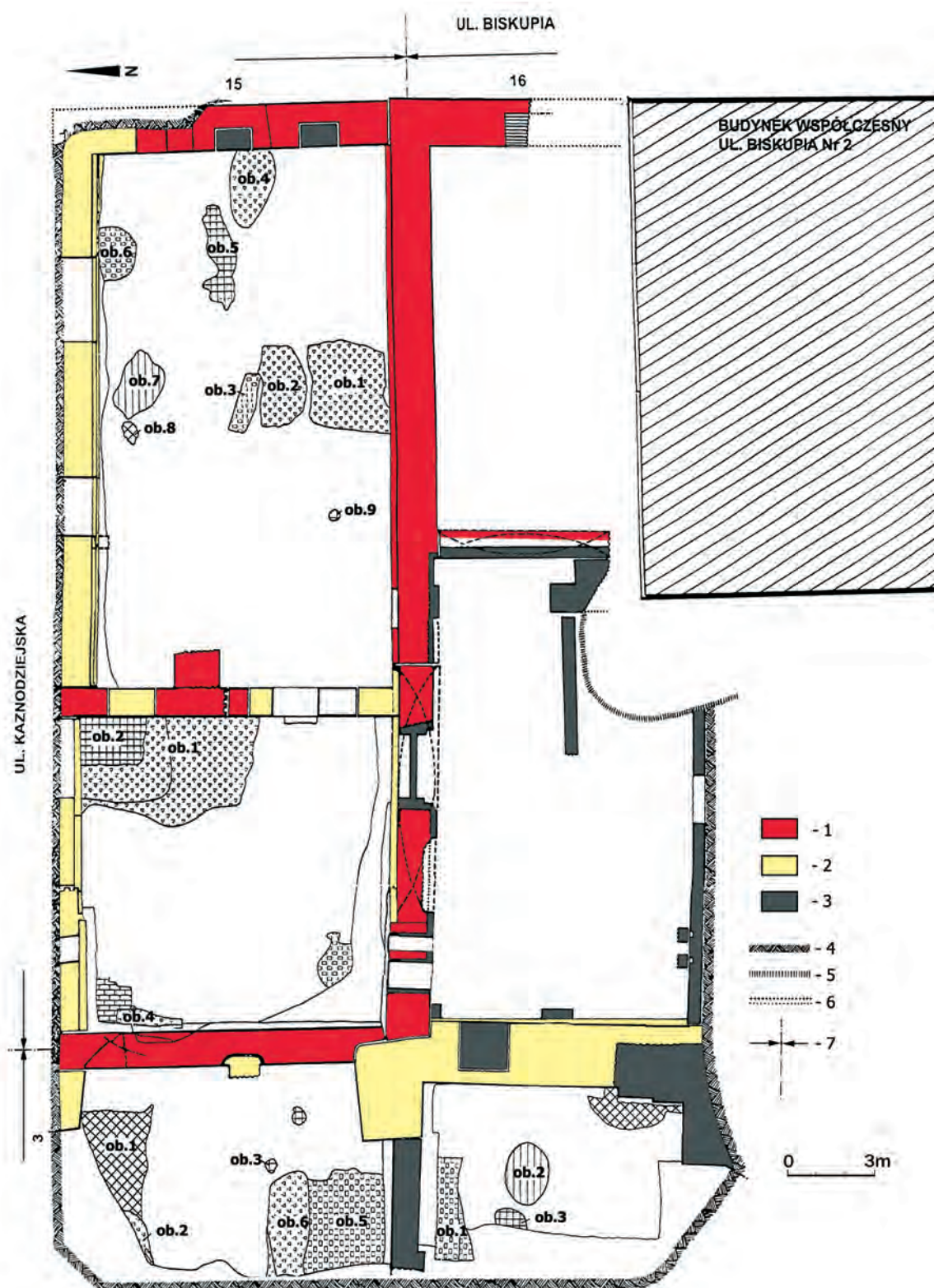
pełnieniem i rozwinięciem starszej propozycji autorstwa T. Kozaczewskiego (1973), który wydzielał trzy strefy funkcjonalne parcel w miastach śląskich: strefę zabudowy mieszkalnej, zabudowy gospodarczej i zieleni przydomowej. Badania wykopaliskowe prowadzone na parcelach przy ul. Wita Stwosza 4-5/Szewskiej 71-74 pozwoliły na rekonstrukcję procesu przemian zachodzących na wschodnim zapleczu Rynku (Czerner, Jastrzębski, Piekalski, Wysocka 2000). Wyniki badań archeologicznych sąsiedniej ul. Kurzy Targ przedstawił Roland Mruczek (2000), który w oparciu o sekwencje dat dendrologicznych zaobserwował przemiany parcelacyjne tego terenu przed wytyczeniem ulicy. Analizie chronologiczno-przestrzennej poddany został również teren dawnych działek mieszczańskich przy ulicach św. Mikołaja 19-25 i Nowy Świat 38-40 (Jastrzębski, Piekalski, Wysocka 2001) oraz parcele przy ul. św. Mikołaja 47-48 i 51/52 (Lasota, Piekalski, Wysocka 2001). Opublikowano także wyniki badań przy ul. Kazimierza Wielkiego 27A (Buśko, Niegoda 2001). Natomiast wyniki szerokopłaszczyznowych badań archeologiczno-architektonicznych, przeprowadzonych u zbiegu ul. Kazimierza Wielkiego i św. Antoniego, przy ul. św. Antoniego 18 i przy ul. Odrzańskiej 24-29, nie doczekały się dotąd pełnej publikacji. Nie opublikowane pozostają nadal wyniki prac badawczych w obrębie kwartałów zabudowy ograniczonych ulicami: Ruską, Rzeźniczą, św. Mikołaja, Kiełbaśniczą; Odrzańską, Nożowniczą, Więzienną, Kotlarską; św.

Marii Magdaleny, Szewską, Oławską; Uniwersytecką, Kuźniczą. Do odkryć dokonanych podczas drugiego etapu badań w rejonie pl. Dominikańskiego (lata 1998-1999) nawiązał autor niniejszego opracowania w referacie wygłoszonym na konferencji w Łądku Zdroju we wrześniu 2001 roku (Konczewski 2001). Kompleksowe opracowanie tematyki kamienic mieszczańskich średniowiecznego Wrocławia autorstwa Małgorzaty Chorowskiej ukazało się w 1994 r. W pracy tej przedstawiono nie tylko źródła i rozwój form budynków przyfrontowych, ale podjęto również temat pierwotnej parcelacji terenów przyrynkowych, w oparciu o analizę odkrytych relikwów architektury.

Przytoczone przykłady wskazują, że intensywnym pracom terenowym nie zawsze towarzyszy publikacja wstępnych wyników badań. Wyjątkowo też wyniki te poddawane są dalszej analizie. Z pewnym zadowoleniem należy w tym miejscu odnotować, że w ostatnich latach publikacje analityczne pojawiają się coraz częściej.

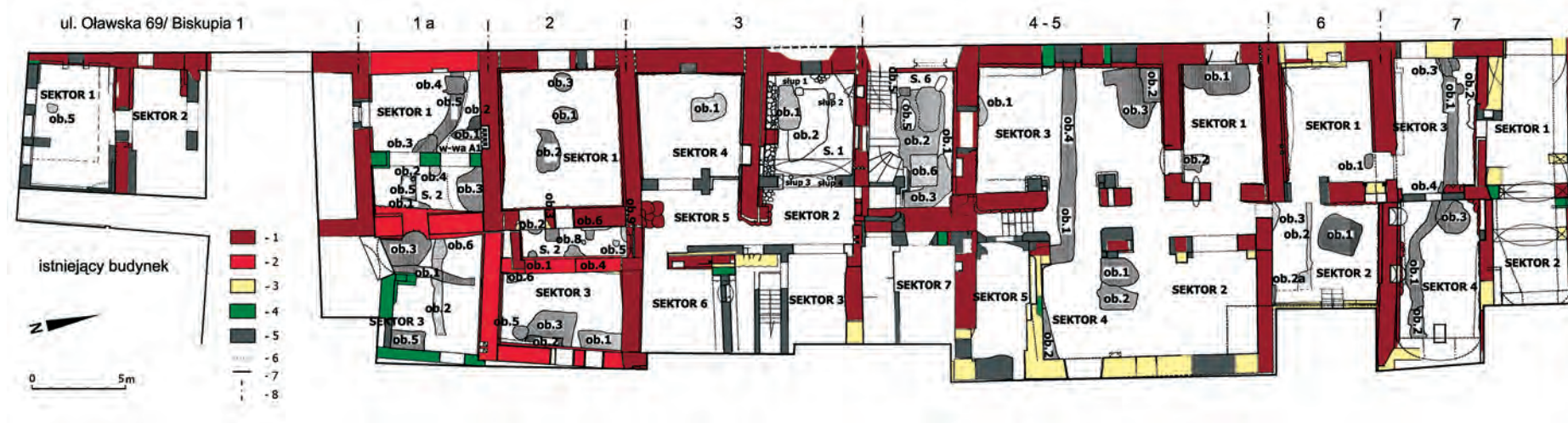
Na tle Wrocławia sytuacja dotycząca publikacji źródeł archeologicznych, związanych z działką mieszczańską w innych miastach śląskich, przedstawia się już znacznie gorzej⁴. Wieloletnie badania archeologiczne prowadzone w Głogowie zaowocowały publikacją obiektów z zaplecza posesji przy ul. Grodz-

⁴ Zestawienia starszej literatury dotyczącej archeologii średniowiecznych miast śląskich dokonał C. Buśko (1995).

Ryc. 10. Ul. Biskupia 15-16/ Kaznodziejska 3. Rzut piwnic i obiektów archeologicznych z rozwarstwieniem chronologicznym.
 1 – gotyk; 2 – renesans; 3 – XIX-XX w.; 4 – granica wykopu archeologicznego; 5 – granica wkopu pod współczesny budynek;
 6 – linie rekonstruowane; 7 – granice działek

Abb. 10. Bischofsgasse 15-16/ Mäntlergasse 3. Grundriss des Kellers mit Chronologie und andere Befunde.
 1 – Gotik; 2 – Renaissance; 3 – 19./20. Jahrhundert; 4 – Grabungsgrenze; 5 – Umriss der Baugrube für das neue Gebäude;
 6 – rekonstruierte Linien; 7 – Parzellengrenze

Ryc. 11. Ul. Biskupia 1-7. Rzut piwnic z rozwarstwieniem chronologicznym i zasięg obiektów archeologicznych.
 Wg C. Lasoty i J. Burnity (1999). Rys. P. Konczewski i N. Lenkow. 1 – gotyk I; 2 – gotyk II; 3 – renesans; 4 – barok; 5 – XIX-XX w.;
 6 – zasięg występowania warstwy kulturowej zawierającej zabytki z XII/XIII w; 7 – granica wykopu; 8 – granice działek

Abb. 11. Bischofsgasse 1-7. Grundriss des Kellers mit Datierung und andere archäologische Befunde.

Nach C. Lasota und J. Burnita (1999). Gezeichnet von P. Konczewski und N. Lenkow. 1 – Gotik I; 2 – Gotik II; 3 – Renaissance; 4 – Barock; 5 – 19./20. Jahrhundert;
 6 – Kulturschicht mit Funden und Befunden aus dem 12./13. Jahrhundert; 7 – Grabungsgrenze; 8 – Parzellengrenze

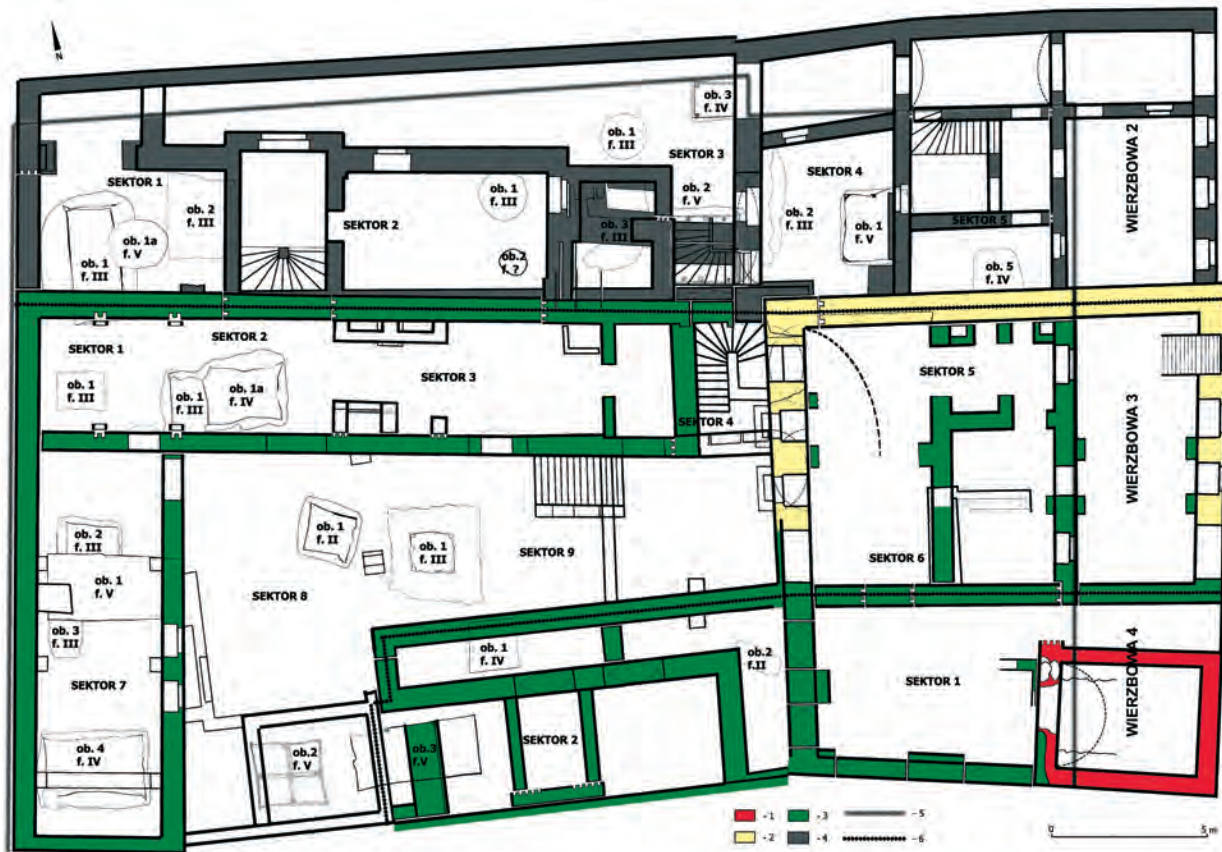

Ryc. 12. Ul. Wierzbowa 2-4. Widok ogólny terenu badań. Fot. P. Guszpit
Abb. 12. Weidenstraße 2-4. Grabungsgebiet. Foto P. Guszpit

kiej, potraktowanych jednak w oderwaniu od towarzyszących im domów frontowych (Wiśniewski 1992). Dalsze badania prowadzone przy ul. Grodzkiej wraz z publikacją ich wyników (Pogorzelski, Czapla 1993, s. 217-230; Czapla 1998) pozwalają na prześledzenie zagospodarowania niektórych posesji w południowo-zachodniej części miasta. W sposób wrywkowy opublikowano wyniki badań terenowych na posesjach przy ul. Kościuszki 35-47 w Środzie Śląskiej (Berduła, Czajka 1992), a w formie referatów przedstawiono wyniki badań parcel przy pl. Wolności 62 (Drużyłowski 2001) i przy ul. Białoskórniczej 23-27 (Ziółkowski, Borowski 2001). Dokonano również analizy chronologiczno-terytorialnej zagospodarowania parcel usytuowanych przy ul. Śląskiej 3, 5, 7 (Guszpit i in. 2002), co szczególnie cenne, została tam uchwycona przedlokacyjna faza zagospodarowania terenu. Prace archeologiczne prowadzone we Wleniu (Buśko 1990) przy ul. Wąskiej doprowadziły do odsłonięcia zaplecza trzech parcel o chronologii późnośredniowiecznej. Pomimo ratowniczego charakteru tych prac i ograniczenia się do dokumentacji profili, przyniosły one dużo interesujących danych, dotyczących zarówno wielkości parcel, jak i zagospodarowania przestrzeni podwórzowej. Badania przeprowadzone przy wschodniej pierzei Rynku w Żarach (Buśko, Niegoda 2001a) pozwoliły na przedstawienie faz zagospodarowania terenu w obrębie jednej posesji. Intensywne badania architek-

toniczne prowadzone w Świdnicy przyniosły odkrycie dużego zespołu średniowiecznych kamienic mieszczańskich (Chorowska, Lasota 2000, s. 349-366). Badania nad średniowiecznymi domami mieszczan prowadzono również w Legnicy (Firszt 2002, s. 143-150; Lasota, Łużyńska 2002, s. 151-158).

Poza terenem Śląska, na obszarze dzisiejszej Polski, szerokopłaszczyznowe badania archeologiczne na większą skalę prowadzone były w obrębie kilku miast lokacyjnych o metryce XIII-wiecznej: głównie w Elblągu, Kołobrzegu i Gdańsku. Wyniki prac z badań w Elblągu zostały częściowo opublikowane. Przedstawiono sprawozdania z niektórych sezonów wykopaliskowych i analityczne opracowania wybranych zagadnień (Nawrołscy 1985; 1986; Nawrołski 1990; Nawrołska 1997; 2000; 2001). Wyniki prowadzonych od 1986 r. badań wykopaliskowych w obrębie średniowiecznego Kołobrzegu zostały opublikowane w czterech tomach serii wydawniczej *Archeologia Średniowiecznego Kołobrzegu* pod redakcją Mariana Rębkowskiego. W każdym z tomów prezentowane są materiały źródłowe pochodzące z badań poszczególnych parcel, analizy zmian w ich zagospodarowaniu (Rębkowski, Polak 1996; Rębkowski 1997; Polak, Rębkowski 1998; Polak 1999), jak i badania analityczne nad poszczególnymi grupami wyrobów pozyskanych w trakcie wykopalisk. Znacznemu przyspieszeniu uległy w ostatnich latach badania Gdańska, najważniejszego z ośrodków pomor-

Ryc. 13. Ul. Wierzbowa 2-4. Rzut piwnic z rozwarstwieniem chronologicznym z naniesionymi obiektami archeologicznymi. 1 – gotyk; 2 – renesans; 3 – barok; 4 – XIX-XX w; 5 – granica wykopu; 6 – granica działek. Wg M. Babija i in. (2001).

Rys. N. Lenkow

Abb. 13. Weidenstraße 2-4. Grundriss des Kellers mit Datierung und andere Befunde. 1 – Gotik; 2 – Renaissance; 3 – Barock; 4 – 19./20. Jahrhundert; 5 – Grabungsgrenze; 6 – Parzellengrenze. Nach M. Babij et alii (2001).

Gezeichnet von N. Lenkow

skich (Paner 2006, tam lit.). Z innych miast o metryce średniowiecznej, które również, choć w mniejszym stopniu, przebadano archeologicznie, można wymienić Sieradz. Prowadzone na przestrzeni wielu lat nadzory archeologiczne i badania ratownicze w obrębie wykopów pod sieci komunalne doprowadziły do znacznego poszerzenia naszej wiedzy o średniowiecznym i nowożytnym Sieradzu. Odkryte zostały między innymi pozostałości drewnianej zabudowy mieszczańskiej i towarzyszącej jej infrastruktury miejskiej (Kufel-Dzierzgowska 1993). Badania te nie doprowadziły jednak do rozpoznania sposobów zagospodarowania działki mieszczańskiej.

W niniejszej pracy starałem się przedstawić i usystematyzować wyniki badań średniowiecznych działek mieszczańskich z kilku wykopów archeologicznych, zlokalizowanych w południowo-wschodniej części Starego Miasta we Wrocławiu. Biorąc aktywny udział, bądź też na bieżąco obserwując terenowy etap prac, a także dzięki uprzejmości dr. A. Limisiewicz i mgr. Z. Wiśniewskiego, mając dostęp do sprawozdań konserwatorskich (których w pewnym stopniu jestem również współautorem) mogłem, oprócz źródeł opublikowanych, ukazać również te, które do dziś nie doczekały się publikacji. W tym miejscu chciałbym podziękować prof. dr. hab. Jerzemu Piekalskiemu za zachęcanie do podjęcia i kontynuacji tematu, a także za poświęconą uwagę i konstruktywny krytycyzm. Największe podziękowania, za cierpliwość, składam mojej żonie Magdalenie.

W niniejszej pracy starałem się przedstawić i usystematyzować wyniki badań średniowiecznych działek mieszczańskich z kilku wykopów archeologicznych, zlokalizowanych w południowo-wschodniej części Starego Miasta we Wrocławiu. Biorąc aktywny udział, bądź też na bieżąco obserwując terenowy etap prac, a także dzięki uprzejmości dr. A. Limisiewicz i mgr. Z. Wiśniewskiego, mając dostęp do sprawozdań konserwatorskich (których w pewnym stopniu jestem również współautorem) mogłem, oprócz źródeł opublikowanych, ukazać również te, które do dziś nie doczekały się publikacji. W tym miejscu chciałbym podziękować prof. dr. hab. Jerzemu Piekalskiemu za zachęcanie do podjęcia i kontynuacji tematu, a także za poświęconą uwagę i konstruktywny krytycyzm. Największe podziękowania, za cierpliwość, składam mojej żonie Magdalenie.